O STANJU PREUČEVANJA SKLADNJE PRI SLOVAKIH

Aktuálne otázky súčasnej syntaxe. Ur. Mária Šimková. Bratislava: VEDA – Vydavatel'stvo Slovenskej akadémie vied, 2005. 167 str.

Zbornik z atraktivnim naslovom *Aktuálne otázky súčasnej syntaxe* je zlasti predstavitev današnjega stanja skladenjskih teorij in aktualnega preučevanja skladnje na Slovaškem in deloma tudi na Češkem, kar je seveda primerjalno koristno tudi za nas. Zbornik je zbir krajših pisnih prispevkov, ki so nastali iz referatov na istoimenski konferenci v Bratislavi. Cilj konference in posledično tudi zbornika je najprej predstaviti sodobne oz. aktualne teorije in metodologije preučevanja skladnje, potem pa skušati uskladiti teoretične in metodološke smernice v smislu izdelati čimboljši skladenjski opis slovaščine.

Okvirni komentar sta prispevala danes že eminentna in tudi mednarodno dobro poznana jezikoslovca Ján Kačala in Slavomír Ondrejovič. Da bi poenotili metodologijo za skladenjski opis, se načelno poudarja, da je treba raziskovalni oz. analizni aparat precizirati s sintezo slovničnih, pomenskih in leksikalnih analiz; bistveno je razmerje med pomenoslovjem in skladnjo. Sicer pa se zgradba in lastnost celovitega sistema določenega jezika oblikujeta znotraj skladenjskih načel in kategorij splošne teoretične skladnje.

Bistveno je poudarjanje sobivanja jezikoslovnih smeri, npr. strukturalizma, tvorbno-pretvorbnega, sistemsko-funkcijskega in korpusnega pristopa, torej korpus je dandanes lahko dobra empirična baza za potrjevanje slovničnosti posameznega jezikovnega sistema. Merila praktične uporabe, »pravilnosti« oz. normativne ustreznosti in občutljivosti omogočajo ohranjati jezikovni sistem, ki zaradi aktualnosti oz. živosti rabe mora biti odprt za nenehni razvoj in spremembe.

Za tematsko predstavitev obsega zbornika je nujno navesti naslove prispevkov, še zlasti, ker so jih napisali pomembni, tudi mednarodno uveljavljeni, jezikoslovci: S. Ondrejovič: *Niekol'ko glos k aktuálnej situácii slovenskej syntaxe* (9–13), J. Kačala: *Syntaktické princípy a syntaktické kategórie* (14–20), J. Horecký: *Výpovedné akty ako východisko syntaxe* (21–22), S. Machová: *Závislostní syntax* (23–27), E. Tibenská: *Význam a forma syntaxi* (28–35), F. Štícha: *Ke vztahu teoretické a empirické syntaxe v epoše korpusů* (36–40), K. Oliva: *O dialektické jednotě protikladů morfologického značkování korpusů a závislostní syntaktické analýzy vět* (41–56), V. Řezníčková, Z. Urešová: *K syntaktické anotaci textů z Českého národního korpusu: od analytické k tektogramatické rovině* (57–72), J. Panevová: *Sloveso: centrum věty; valence: centrální pojem syntaxe* (73–77), J. Nižníková: *Polopredikatívne konštrukcie a valencia slovesa* (78–87), M. Ivanová: *Vzt'ah pomenovacej a vetotvornej funkcie slovesa* (88–92), Š. Lenšerová: *Postavení syntetického predikátu v humanistické češtině* (93–102), M. Hirschová: *Sekundární predikace v češtině a ve slovenštině* (103–114), G. Gotthardová: *Z problematiky syntaktického vzt'ahu koordinácie* (115–126), J. Hoffmannová: *Výstavba interview z hlediska textové syntaxe a stylistiky* (127–138), O. Müllerová: *Opakování jako jeden z rysů výstavby mluvených textů* (139–149), M. Dudok: *Textové konektory a orientátory* (150–154) in E. Nemcová: *Syntaktické pro-*

striedky odborného štýlu (Deskriptívna a synergetická interpretácia) (155–165); našteti prispevki so, kot je že omenjeno, uokvirjeni s komentarjema S. Ondrejoviča in J. Kačale.

V nadaljevanju bo iz navedenih prispevkov navajanih nekaj poudarkov in usmeritev, ki utegnejo koristiti pri skladenjskih analizah slovenščine

- Potrebno je dopolnjeno proučevanje odvisnostnih, tvorbno-pretvorbnih, zgradbenih in funkcijskih vlog in razmerij na podlagi objektivnejšega korpusnega pristopa k razpoložjivemu gradivu (11–13).
- Poudarjena je vloga skladenjskih načel in kategorij; znotraj načel je pri skladenjski analizi potrebno slediti aktualizirajočemu načelu, slovničnemu načelu, (leksikalno)pomenskemu načelu, informacijskemu načelu in načelu jedrnega in perifernega dela stavčne povedi in nadpovednega besedila; znotraj skladenjskih kategorij je pomembna kategorija osebe, druge so še kategorija zanikanja, kategoriji časa in naklona, ki sooblikujejo stavčnočlenska razmerja (15–20).
- Opozorjeno je na proces upovedovanja, še zlasti na ažuriranje dejavnikov, ki vplivajo na upovedovanje, in na kompleksnost celotnega poteka upovedovanja (21–22).
- Potrebno je nadaljnje raziskovanje in opis odvisnostnostnih razmerij v stavčni in besedilni skladnji; med ključnimi skladenjskimi pojmi je vezljivost, ki omogoča tvorbo skladenjskih vzorcev. Še premalo raziskana je zlasti besedilna vezljivost, ki je bistvena skladenjska podlaga za določanje npr. aktualizacijskih prvin oz. za predstavitev aktualizacijskega členjenja (23–27).
- Znotraj razmerja slovar – slovnica je stalno opozarjano na vzajemni odnos med leksikalnim in skladenjskim pomenom in tudi na razlike: tako leksikalni kot skladenjski pomen glagolov tipa prepričati, potolažiti sta uresničena v povedih tipa Janez je prepričal/potolažil Ivana z argumenti, medtem ko v primeru Argumenti so prepričali/potolažili Ivana ostaja skladenjski pomen (v nasprotju z leksikalnim) neuresničen. V teh primerih je potrebna čimbolj jasna in razdelana teorija udeleženskih vlog, ki lahko skupaj s povedjem oblikujejo izhodiščno osnovo stavčnih in v nadaljevanju tudi besedilnih sporočil (29–30).
- Korpusni pristop podpira spremenljivost in odprtost skladenjskih zgradb, z deklariranim poudarjanjem objektivne rabe pa je neke vrste empirična gradivna baza za nadaljnje analize. Nujno je torej upoštevanje oz. predvidevanje spremenljivosti in odprtosti skladnje v okviru posameznega jezika; znotraj skladnje so zgradbene različice nujnost in z evidentiranjem le-teh se posledično spreminjajo tudi merila za slovničnost oz. neslovničnosti skladenjskih zgradb (37, 40). Pri morfološkem in skladenjskem označevanju besedilnih korpusov je v prid pravilnosti, nedvoumnosti in hkratni natančnosti označenega treba stremeti predvsem po ohranjaju bistvenih pomensko-slovničnih informacij in uporabljanju preverjeno pravilnih morfoloških in skladenjskih oznak. Živa raba zahteva tudi določeno število različic znotraj dogovorjenih morfoloških oznak, npr. doliti si vino/vina, ne bati se delati nobeno delo / nobenega dela, in takrat je meja med slovničnostjo in slovničnostjo označeva-

nega lahko zelo rahla, vendar z vidika rabe je tudi to pomenljiva in uporabna informacija (41, 45, 51).

- Kako vse skladenjsko označevanje, tako globinsko kot površinsko, temelji na vezljivostnih zmožnostih posameznega pomenskega tipa glagolov, se lahko potrjuje tudi z zgledi kot Bojim se biti sam, Ne boji se (delati) nobenega dela nasproti Njegov brat sedi na Dobu zaradi ropa, V Ljubljani stanuje v Šiški nasproti Stanuje v centru Ljubljane, na Cankarjevi ulici ipd. (74, 76). Vezljivost in njeno obveznost je treba obravnavati kompleksno, tako s pomensko- in strukturnoskladenjskega vidikov kot tudi izrazijsko. Znotraj mejne medstavčne (besedilne) vezljivosti je izpostavljena polstavčna oz. polpredikatna zgradba, ki združuje medstavčna in medstavčnočlenska razmerja, npr. Moj brat, tretji po vrsti, je podoben našemu dedu, Sprehajal se je opazujoč mimoidoče, Vrnil se je precej bolehen ipd. V teh primerih se govori tudi o t. i. drugotnem povedju ali sopovedju v stavku oz. povedi, ki konkretno stavčno poved odpira v besedilo in hkrati lahko tudi v širši besedilni kontekst (104, 110).
- So besedila, npr. intervju, ki so prvotno govorni dogodek, zato je pri njihovi obravnavi poleg skladenjskega vidika nujno upoštevati tudi stilistično-pragmatični vidik (129–134).
- Končni izrazijski učinek je kohezija besedila in naprej lahko tudi kohezija diskurza. Še vedno ostaja nedorečena vloga konektorjev, ki so sintetizatorji oz. združevalniki jezikovne in besedilne entitete, tj. statične in dinamične strani jezika. Konektorji potrjujejo (tudi) besedilo kot eno izmed jezikovnih temeljnih enot (151).

Za sklep. Večstranska obravnava skladnje ni celovita, ker se zdi, da tudi teme za referate niso bile vnaprej postavljene, kar je pomanjkljivost uredniškega koncepta; manjkata npr. izrazna oz. intonacijska stran povedi in posledično lahko tudi krajšega nadpovednega besedila. Opazen je premajhen delež mlajših jezikoslovcev, kar tudi občutno krni sliko nadaljnjih perspektiv pri obravnavi skladenjskih vprašanj.

Na podlagi predstavljenega in s težnjo dopolnjevati in usklajevati jezikoslovne smeri (strukturalizem, funcionalizem, korpusni pristop) pa naslovnik pogreša kratek sintetizirani komentar v smislu konkretnih smernic za koncipiranje sodobne skladnje posameznega jezika, v tem primeru slovaščine, kar bi bil lahko tudi koristen napotek tudi za slovenščino.

Andreja Žele
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani